

De zeereep rond 1600

potvisstrandingsen aan de kust

PIM JUNGERIUS

Hoe zou een natuurlijke zeereep er aan de Nederlandse kust uit moeten zien? We zouden elders kunnen gaan kijken, maar waar? Eén van de boeiendste eigenschappen van duinen is immers dat ze er overal weer anders uitzien, soms binnen een afstand van enkele kilometers. Het is verbazingwekkend hoe de natuur dat voor elkaar krijgt.

Er zijn maar een paar ingrediënten: wind die alleen in sterkte en richting verschilt, en zand, met een gemiddelde grootte van zo'n kwart millimeter. En, bij een klimaat als in Nederland, praktisch overal helm als de zandvanger. De vraag over het uiterlijk van een natuurlijke zeereep kwam op tijdens de workshop 'dynamisch kustbeheer in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland' die op 15 oktober van het vorige jaar werd gehouden.

Hoe te herstellen

Rienk Slings, beheeradviseur van duinbeheerder NV PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, gaf een inleiding over natuurlijke vorming van de zeereep. Een antwoord kan misschien gevonden worden door te kijken naar de zeereep vroeger en proberen die toestand te herstellen. Dan rijst dezelfde vraag als wanneer je een grachtenhuis in het centrum van Amsterdam gaat restaureren. Wil je het oorspronkelijke huis uit 1622 weer terug? Of met de hoge stoep van 1687? Of toch maar met de veranderingen aan de gevel uit het begin van de achttiende eeuw toen het pand zijn functie als koopmanshuis had verloren? Jammer genoeg zijn de duinen minder goed gedocumenteerd dan de grachtenhuizen van Amsterdam.

Hoewel. Volgens Karl Nordstrom zouden er in de Verenigde Staten minstens 70 schilderijen van oude Hollandse meesters zijn, waarop duinland-

schappen zijn afgebeeld! Nederland gaf om zijn duinen kennelijk even zo weinig als om zijn schilderijen die ervan zijn gemaakt.

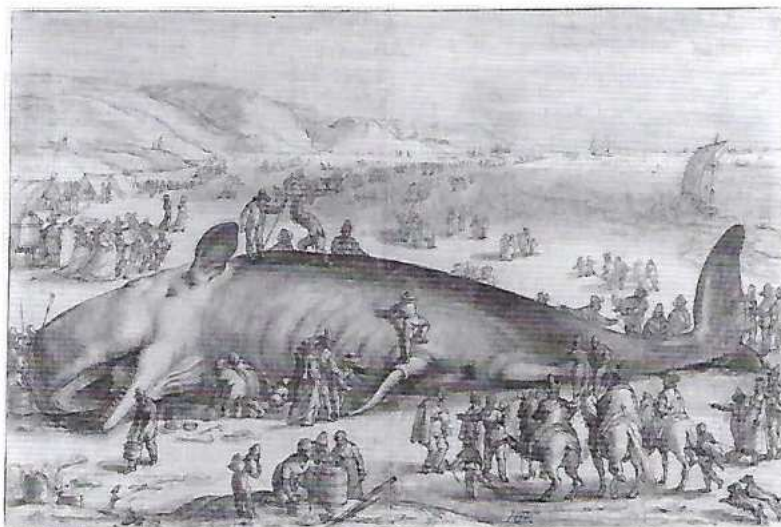
Afbeeldingen

Wat we ook tot onze beschikking hebben, zijn de afbeeldingen in een fraai boekje over vijf eeuwen potvisstrandingsen aan de Nederlandse kust (Sliggers en Wertheim, 1992). In een detail van een schilderij van Jan Wellens de Cock uit het begin van de zestiende eeuw lijkt de zeereep nog op een landschap uit de Dolomieten, maar in de loop van die eeuw 'voltrok zich een geleidelijke overgang van de middeleeuwse natuurbeleving naar de moderne observatie van de natuur'. 'Er ontstond een traditie om potvisstrandingsen zo natuurgetrouw mogelijk weer te geven (Barthelmess, 1992). Aangenomen mag worden dat dit ook voor de omgeving gold waarin de potvis gedeponeerd werd.

In 1598 strandde er een potvis op het strand bij Berkheide tussen Katwijk en Scheveningen. Hendrick Goltzius maakte er een tekening van. De branding is op deze tekening erg natuurgetrouw weergegeven, dus waarom zou dat ook niet voor de zeereep gelden? We zien dan een zeereep die sterk afwijkt van de strakke zandmuur die wij er heden ten dage aantreffen. Steile afslagkliffen zijn wel aanwezig, maar er is veel meer reliëf, met diepe dalen die toegang geven tot het gebied erachter. Zouden deze valleien de toegang tot de parabolvormen kunnen zijn die zich in een brede zone achter de huidige zeereep bevinden? De regelmatige afstand lijkt daarop te wijzen. Het feit dat Berkheide toen net door de zee was verzwolgen zou op een afslag tot aan de zone van de parabolvormen kunnen wijzen. Hierbij neem ik met Jelgersma et al. (1970) aan dat die parabolvormen aan het einde van de 16de eeuw al aanwezig waren. Paraboolvorming sinds die tijd is vrij zeldzaam langs de Europese kust. Waar dit nog wel plaatsvindt, is er iets bijzonders aan de hand.

Ik meende een bevestiging van de schets van Goltzius te zien in een schilderij dat Hans Jordaens de Oudere van dezelfde branding maakte, nu naar het noorden gezien. Volgens Barthelmess heeft Jordaens zich echter laten inspireren door de tekening van Goltzius. Hetzelfde geldt voor de afbeelding die Jacob Matham maakte van de stranding van een potvis bij Wijk aan Zee enige jaren later in de winter van 1601/1602 (Sliggers, 1992). Inderdaad ziet zijn zeereep er hetzelfde uit, inclusief een tentenkampje aan de voet ervan op het strand met dezelfde diepe valleien. Meer houvast biedt de afbeelding die Jan Saenredam van deze stranding maakte. Er zijn ook wel kerven te zien, maar ze gaan lang niet zo diep en hebben veel meer het karakter van stuifkuilen. Op Terschelling zie je hetzelfde ten oosten van paal 15. De stuifkuilen op de ets van Saenredam hebben een duidelijke zuid-

De zeereep bij Berkheide op 2 februari 1598 volgens Hendrick Goltzius (Teylers Museum, Haarlem).

De zeereep bij Wijk aan Zee op 19 december 1601 volgens Jan Saenredam (Teylers Museum, Haarlem).

west-noordoost oriëntatie wat erop zou kunnen wijzen dat de zuidwesten wind ook in die tijd de vorm van de duinen bepaalde.

Zo blijft het beeld in de jaren erna: de éne schilder ziet afslagkliffen en valleien die tot op het strand-niveau zijn ingesneden, de andere een aaneengesloten zeereep met een kam die gekerfd is door stuifkuilen. Maar in beide gevallen lijkt het om een afslagkust te gaan.

Gesloten zeereep

Hoe ziet de zeereep op de destijds geschilderde plaatsen er nu uit? Naar aanleiding van de discussies op de workshop van Zuid-Kennemerland nodigde Maarten van der Zwan mij uit om eens te komen kijken hoe de zeereep eruit ziet waarmee hij als beheerder van het Hoogheemraadschap van Rijnland te maken heeft. We zijn het strand afgereiden van Scheveningen tot bij Velsen. Uiteraard overheerst het beeld van de strakke zeereep, maar er zijn aanzetten tot de vorming van een gekerfde kamlijn zodra de stuifkuilen die zich in de hogere delen ontwikkelen, niet worden vastgelegd. Een zeereep met diepe valleien zal het echter niet gemakkelijk worden. Het was 6 november, een dag van zuidwesten wind met windkracht 8 tot 9. Duidelijk was te zien hoe de wind de zeereep recht trekt. Zelfs de slagen werden dicht gesedimenteerde, zodat je over een wal van zand moest heen klimmen om op het strand te komen. Maar Maarten van der Zwan wees me op een minstens zo interessant verschijnsel: door accumulatie van zand aan de basis van de zeereep ontstaat daar een convex talud. Dit is kenmerkend voor de natuurlijke ontwikkeling van een zeereep aan een kust die vrij stabiel is, of heel langzaam aanwast. Bij snelle aangroei ontstaan er namelijk steeds nieuwe, lage zeerepen naarmate de zee zich terugtrekt.

Gaan we met dit recente beeld terug naar het verleden, dan komen we uit bij een schilderij dat Esaias van de Velde maakte van een gestrande potvis tussen Scheveningen en Katwijk in januari 1617 (Sliggers, 1992). Kennelijk was de zeereep

hersteld van de gevolgen van de afslag die twintig jaar daarvoor zo duidelijke zichtbaar was. Wat de zeereep betreft zou dit schilderij heden ten dage op dezelfde plek gemaakt kunnen zijn.

Wat kunnen we hieruit leren over de natuurlijke zeereep? Toen, zowel als nu, wisselden aanwas- en afslagsituaties elkaar af, zowel in ruimte als in tijd. De wind speelt daarop in en zorgt ervoor dat de zeereep zich herstelt na een periode van afbraak. Er ontstaat een aaneengesloten hoge rug bekroond met een door stuifkuilen gekerfde kam.

Om parabolon te krijgen, heb je meer dan alleen de wind nodig. Dan moet de zee eerst zoveel wegslaan, dat de openingen van de fossiele parabolon weer openkomen. Afgezien van de vraag of dit ooit zal worden toegelaten, zou het toch maar van tijdelijke aard zijn. De wind zal de gaten immers weer vullen?

Prof. dr. P.D. Jungerius is hoogleraar fysische geografie, in het bijzonder de geomorfologie en klimatologie aan de Universiteit van Amsterdam.

Literatuur

- BARTHELMESS, K., 1992. Potvisstrandingen in de Lage Landen in de 16de eeuw: geschiedenis en iconografische ontwikkeling. In: Sliggers, B.C. & Wertheim, A.A. (red.), 1992. *Op het strand gesmeten; vijf eeuwen potvisstrandingen aan de Nederlandse kust*. Walburg Pers, 35 - 56.
- JELGERSMA, S., JONG, J. DE, ZAGWIJN, W.H. & REGTEREN ALTENA, J.F. VAN 1970. *The coastal dunes of the western Netherlands; geology, vegetational history and archeology*. Meded. Rijks Geol. Dienst, N.S. 21.
- SLIGGERS, B.C. 1992. Verschrikkelijk om te zien: 17de eeuwse potvisstrandingen aan de Nederlandse kust. In: SLIGGERS, B.C. & WERTHEIM, A.A. (RED.) 1992. *Op het strand gesmeten; vijf eeuwen potvisstrandingen aan de Nederlandse kust*. Walburg Pers, 57 - 77.